

ҚУРБАНБАЙ ЖЫРАЎ ТӘЖИБАЕВТЫҢ ДӘСЛЕПКИ ШӘКИРТЛИК ҚӘДЕМЛЕРИ

Оразымбетова Айшолпан Муратбай қызы

**Өзбекстан Республикасы Илимлер академиясы Қарақалпақстан бөлими
Қарақалпақ гуманитар илимлер илим-изертлеу институты, Нөкис қаласы
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10477987>**

Аннотация: Бул мақалада Қурбанбай жырау Тәжибаевтың дәслепки шәкиртлик қәдемлери ҳаққында сөз етилди. Оған дәстан атқарыу жолларын үйреткен устазлары хәм оннан усы жыраушылық өнерин үйренген шәкиртлерине айрықша тоқталып өтилди.

Гилт сөзлер: Дәстан, жырау, жыраушылық өнери, устаз-шәкирт.

Қарақалпақ халықының аўызеки дәретиўшилигиниң ең салмақлы хәм үлкен бир бөлимин дәстанлар қурайды. Сол бийбаха байлығымыз есапланған дәстанлардың халық арасында тарқалыуы хәм әўладтан-әўладқа өтип бүгинги күнимизге шекем келип жетиуи олардың атқарыушыларына яғный бақсы хәм жырауларға байланыслы болып келеди. Бунда әсиресе, олар даўам еттирген устаз-шәкирт мүнәсибетлериниң орны гиреули.

Устаз дәслеп шәкиртиниң қәбилетине, есте сақлай алыу дәрежесине, еситкен саз, нама хәм текстлерди ядлай алыу күшине дыққат еткен. Шәкирт болса жыраудың ел арасындағы абырайы, билимданлығы, сөзге шеберлиги, текстлерди қызықлы етип жеткере алыуына қарап устазға шәкиртликке түседи.

Демек, атақлы шебер айтыушылардың бир неше шәкиртлери болған. Шәкиртлер алды менен устазларының айтқанларын тыңлауды үйренген. Кем-кемнен саз шертиуди оннан кейин жанапайға айтыуды менгерген. Дәслеп майда шығармаларды, терметолғауларды, үлкен, көлемли шығармалардың бөлимлерин хәм бөлимлерди қосып айтыуды үйренген. Анық үйренгеннен кейин ғана халықтың сынағынан өтип, устазының жақсы тилеги хәм пәтиясы менен өз алдына жыраушылық өнерин баслайды. Шәкиртлик дәўирдиң мүддети турақлы болмайды. Яғный шәкирттиң уқыпшылығына, қаты қулақлығына, устазының үйретиўшилигине хәм репертуардың характерине қарап хәр түрли болады [1.100-101].

Бул мақалада биз қарақалпақ халық дәретиўшилиги тарийхында белгили орынға ийе Қурбанбай жырау Тәжибаевтың шәкиртлик қәдемлери хәм устазлық жолына тоқталып өтпекшимиз.

Ол қарақалпақ фольклорының эпикалық дәстүрлерин бирлестириуи үш дәстаншылық мектептерде шәкиртликте әмелге асырған. Дәслеп төрткүлли Жийемурат жыраудың кейнине ерип дәстан айтыу өнерин хәм «Қырық қыз», «Алпамыс», «Бу заман», «Қурбанбек», «Әжигирей», «Ер Саин» жырларын үйренеди. Кейин Нуратаға келип Халмурат жырауға шәкиртликке түседи. Төменги Арал бойындағы Нурабылла жыраудың дәретиўшилик мектебинен тәлим алғанлығы болса Қурбанбай жыраудың дәстан атқарыушы сыпатында қәлиплесиуиниң үшінши басқышы болып есапланады. Нәтийжеде жырау хәр бир устазынан сол дәстаншылық мектепти характерлеуи дәстүрлерди өзлестирген. Соның ушын да Қурбанбай жырау Нурата хәм Төрткүл дәстаншылық мектептериндеги устазларынан үйренген

шығармаларында қарақалпақ эпосы менен биргеликте өзбек дәстаншылық дәстүрлериниң тәсири көзге тасланады [2.145].

Белгили фольклортаныўшы алым Қ.Айымбетов былай жазады: “... Бухара, Самарқанд этирапындағы өзбек, қарақалпақ жыраўларының репертуарлары бирлесип кеткен. Бухара этирапындағы жыраўлардың репертуарындағы “Шийрин хәм Шекер”, “Ер Зийўар” сыяқлы дәстанларды Қурбанбай жыраў үйренип кайтты. Хорезм өзбеклери хәм қарақалпақлар арасында бул дәстанларды атқарып жүрди” [3.80].

Демек, дереклер соны тастыйықлайды өзбек-қарақалпақ дәстаншылығы байланыслары көпшилик жағдайларда устаз-шәкиртлик мүнәсибетлери арқалы және де беккемленип келинген. Яғный өзбек жыраўы қарақалпақ жыраўына устазлық қылған болса, айрым жағдайларда қарақалпақ жыраўы өзбек жыраўына дәстан атқарыўшылық жолларын хәм сырларын үйреткен.

Буны бир ғана Қурбанбай жыраў өмири хәм дәретиўшилигинде-ақ көриўге болады. Яғный, белгили қарақалпақ жыраўы Қурбанбай Тәжибаев пенен өзбек жыраўы Матназар Жаббаров арасындағы устаз-шәкиртлик қатнасықлары да дәстаншылық мектеплери раўажланыўының айқын көриниси болды.

Өткен әсирдиң 40-жылларында талантлы жыраў сыпатында белгили болған Қурбанбай жыраў Хорезмге де тез-тез келип туратуғын еди. Ол Хазораспқа келгенинде жас Матназарды шәкиртликке қабыл етеди хәм үш ярым жыл даўамында устазлық етип оған дәстан айтыў сырларын үйретеди. Матназар Жаббаров Қурбанбай жыраўға шәкирт болған дәўирлерин төмендегише еслейди: “Мен Қурбанбай жыраўдың жанында көп болдым. Ол маған елде жыраўшылық қылыўға пәтия берди. Мен оны устазым деп таныйман. Ол маған бир неше дәстанларды айтыў усылын, дәстанлардағы сөзлерди үйретти. Дәстанды атқарыўда сол елдиң үрп-әдетлерин де, адамларын да киргизип жиберер едим [4.23]”. Бул сөзлер арқалы Қурбанбай жыраўдың имправизаторлығы өз шәкиртлерине де мийрас болып өткенлигин билиўге болады. Қурбанбай жыраўдың артықмашылығы да импровизация тийкарында жаңа нәрсени дәрете алыўында болды.

Мәлим болғанындай Қурбанбай жыраў халық дәстанларын еки тилде атқарған. Сонлықтан, Матназар жыраўда устазынан дәстанларды еки тилде еситип үйренген. Оның қарақалпақ тилин жақсы билгенлиги устазының репертуарындағы дәстанларды үйрениўде көп жәрдем берген [5.196].

Матназар жыраўдың шәкиртлик дәўири қурамалы өткен. Себеби, көркем шығарманы өзге тилден тез өзлестирип, жетилискен вариант түрине алып келиў аңсат болмаған. Сонлықтан Матназар жыраўдың устазынан үйренген бир қатар дәстанлары дәслеп прозалық жол менен айтылып, кейинирек халық дәстанларына тән поэтикалық формаға ийе болып жетилискен. Буған “Қурбанбек”, “Алпамыс”, “Даўранбек хәм Заманбек” сыяқлы дәстанларды мысал етип келтириўге болады. Сондай-ақ, Матназар Жаббаров Қурбанбай жыраўға шәкирт түсип, оның репертуарындағы “Шийрин-Шекер”, “Қоблан”, “Илмхан” киби дәстанларды да үйренеди. Әхмийетли тәрәпи сонда қаҳарманлық хәм романтик типтеги бул дәстанлар хорезмлик басқа жыраўларда ушыраспайды.

Жуўмақлап айтқанда жыраўшылық өнери халық арасында хұрметли кәсип болып келеди. Ал, олардың шәкирт таярлаўы болса үлкен мәртебе саналған. Демек, хәр бир

мийрасымыздың ҳазирги дәуиримизге жетип келиўинде, оның вариантласыўында устаз-шәкирт дәстуриниң даўам етиўи айрықша әҳмийетке ийе. Қурбанбай жыраў менен Матназар жыраўдың дәретиўшилик қатнасы бул тәрәптен характерли болып эпикалық репертуардың байыўының үлгисин көрсетеди.

References:

1. Даўқараев Н. «Шығармаларының толық жыйнағы» 2-том. -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1977.
2. Айымбетов Қ. Халық даналығы. – Нөкис: 1968.
3. Айымбетов Қ. Халық даналығы. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1988.
4. ӨЗР ИА Өзбек тили, әдебияты хәм фольклоры институтының архиви. Инв. N 1538.
5. Раззақов Х, Мирзаев Т. Өзбек халық аўызеки поэтикалық дәретиўшилиги. Т.1980.